

Srbsko: demokratické hnutí vzácného rozsahu, ale neschopné překročit svůj omezený politický rámec

K bojům za větší svobodu v rámci kapitalistické společnosti jsme nebyli nikdy lhostejní, neúčastní, indiferentní. Nikdy jsme však ani neopomínali poukazovat na nebezpečí, které v sobě nesou: mohou vést k posílení státu, i když se s ním dostávají do konfliktu. „Komunisté nevolají po vytvoření demokratické republiky, protože jejich cílem je zničit všechny státy. Demokratická hnutí by však se svým radikálním potenciálem neměla u komunistů vyvolávat ani nezájem, ani pohrdání. Komunisté samozřejmě vítají každé zlepšení objektivních podmínek, které je příznivé rozvoji politické nezávislosti pracující třídy.“¹ V tomto duchu se snažíme chápat a kritizovat současné masové protesty v Srbsku, z nichž vzešly nejmasovější demonstrace v moderní historii oné země, především ta, která se odehrála 15. března roku 2025.²

Na úvod

Když se 1. listopadu 2024 zřítila střecha železničního nádraží v Novém Sadu, druhém největším srbském městě, připravilo neštěstí o život 15 lidí. Šestnáctá oběť zemřela na následky zranění o čtyři měsíce později. V následujících dnech vyšli do ulic studenti, aby požadovali nezávislé vyšetřování a pohnání zodpovědných před soud. Hnutí se okamžitě zaměřilo na gangrénu korupce a klientelismu, která režim charakterizuje.

Napříč vzdělávacím systémem vypukla stávka, kterou doprovázelo krátké a provizorní

spojenectví studentů a pracujících. Tak jako v předchozích hnutích v Srbsku byli v centru protestů vždy studenti a studentky, to oni načrtli většinu požadavků, z nichž nejsoučasnější jsou nové volby... Vysokoškolští studenti, středoškoláci, dokonce i žáci základních škol pochodovali městy a vesnicemi po celém Srbsku. Požadují funkční stát s nezávislým soudnictvím, které respektuje ústavu, skutečně svobodné parlamentní volby a dvacetiprocentní navýšení finančních prostředků na vzdělávání.

U moci je iliberalismus

S výjimkou krátkého intermezza v letech 2004 až 2012, stálo Srbsko vždy v opozici vůči buržoaznímu politickému liberalismu, od rozpadu Jugoslávie v roce 1992 přijalo za svůj autokratický model, v němž zůstává hranice mezi státem a organizovaným zločinem znepokojivě prostupná. Aleksandar Vučić je ostatně jedním z politických dědiců Slobodana Miloševiče, převzal státní aparát, jehož vnitřní fungování důvěrně zná, aparát, v němž v roce 2008 působil jako ministr informací.³ Již tehdy prokázal Vučić talent pro to, jak umlčovat média nebo je podřizovat kontrole svého politického patrona.

Srbská pokroková strana (Srpska napredna stranka, SNS) byla v roce 2008 založena jako umírněná pravicová, proevropská strana někdejšími vůdci krajně pravicové Srbské radikální strany (Srpska radikalna stranka, SRS).

¹ What are all these democratic movements about?"; Letter MC/KPK číslo 40, květen 2015 <https://mouvement-communiste.com/documents/MC/Letters/LTMC1540%20ENvF.pdf>

² Viz „Serbia's largest-ever rally sees 325,000 protest against government“; BBC, 16. března 2025 <https://www.bbc.co.uk/news/articles/cx2g8v32q30o>

³ V oné době byl Milošević ještě stále prezidentem „Jugoslávie“, ta se však již skládala pouze ze Srbska a Černé hory.

Zbavila se ideologické zátěže z válečných let (po Miloševićově pádu v roce 2000 měla SRS stále kolem 30 procent hlasů) a omezila roli politiky nacionalistické identity, aby se dopracovala k podobě umírněného sociálního konzervatismu. SNS se tak vyvinula ve stranu s fasádou váženosti, podobně jako italské neofašistické hnutí Národní aliance (Alleanza Nazionale, AN), které vzniklo po rozpadu Italského sociálního hnutí (Movimento Sociale Italiano, MSI) v roce 1995.

Vučić se však nikdy zcela nezřekl ani své minulosti, ani nacionalistické ideologie, která mu stále slouží jako nástroj k udržení moci. Zachovává si vazby na síť organizovaného zločinu a na bývalé členy polovojskných milicí, které se nechvalně proslavily během válek v devadesátých letech dvacátého století, zejména na ty, které vedl jeho politický mentor Vojislav Šešelj. Srbský prezident má blízko k „iliberálnímu demokratu“ Viktoru Orbánovi, přesvědčenému zastánci vstupu Srbska do Evropské unie. Orbán vidí v Srbsku potenciálního nového spojence v rámci Evropské unie, který by mohl posílit blok zemí, které se stále víc pohybují směrem k „moderní“ a „demokratické“ formě proto-fašismu.⁴

Pracující třída: Ihostejný vztah k hnutí

Navzdory nepokojům na ulicích nedošlo k žádnému nápadnému oživení bojů pracujících. Stávky ve vzdělávacím sektoru se zdají být ryze „politickými“ protesty, jimž scházejí jakékoli požadavky na zlepšení materiálních podmínek pracujících v onom odvětví. Pokusy studentských organizací volat po „generální stávce“ se setkaly jen s nepatrnou reakcí, ačkoli demonstrací se účastnily velké počty pracujících – jenže na individuální bázi. Pokusy pracujících zapojit se do demonstrací

kolektivně byly vzácné.⁵ Pracující pro spojení sil se studentstvem zcela jistě nepostrčil pokles nezaměstnanosti a mírný růst nominálních a reálných mezd, k němuž po roce 2016 došlo, jistě nepomohl ani nedostatek jakéhokoli sociálního obsahu na straně studentského hnutí.

V roce 2022 byla průměrná hrubá měsíční mzda 880 eur (103 tisíc srbských dinárů, 22 tisíc korun), optikou parity kupní síly to bylo 1 532 eur (něco přes 38 tisíc korun).⁶ Hrubé výdělky jsou tedy zhruba na stejné výši jako v Bulharsku, Makedonii, Černé Hoře, Bosně a Hercegovině. Jsou však významně vyšší než v Kosovu (tam se optikou parity kupní síly dostaneme na 982 eur, tedy 24 550 korun) a podstatně nižší než v Chorvatsku nebo Maďarsku (2 073 eur, tedy 51 800 korun; 1 981 eur, 50 tisíc korun). V letech 2018 až 2021 reálná mzda rostla, v letech 2013 až 2015 klesala. Čísla pro jiné balkánské země se nijak zvlášť neliší.

Velmi nízký mzdový růst roku 2022 nepřekvapí, kupní síla pracujících byla významně dotčena inflací ve výši 15 procent⁷ tak jako v jiných evropských zemích.

Užitečná data opět poskytuje Světová banka. Míra nezaměstnanosti klesla z 22,5 procenta v roce 2013 na 9,4 procenta v roce 2022, v obdobných proporcích pro muže i ženy. Podle jiného zdroje měla být v roce 2023 ve výši 9,4 procenta, o rok později na úrovni 8,6 procenta. Klesla i nezaměstnanost mezi mladými ve věku od 15 do 24 let: z 49,9 procenta v roce 2013 na 24,4 procenta v roce 2022. Během téže doby kleslo i zastoupení kategorie NEETs (Not in Employment, Education or Training; mladí lidé bez zaměstnání, kteří ani nejsou vedeni jako studující, ani se neúčastní odborné přípravy), z 20 procent na 13 procent. Navzdory tomu více

⁴ Viz „Krise politického liberalismu“; MC/KPK <https://mouvement-communiste.com/documents/MC/WorkDocuments/DT10%20Krise%20politick%C3%A9ho%20liberalismuCZvF.pdf>

⁵ Například jako demonstrace několika desítek zaměstnanců a zaměstnankyň mateřských školek v Bělehradu 11. května 2025 <https://vreme.com/en/drustvo/protest-predskolskh-radnika-ko-se-laca-mati-u-vrtic-da-se-vrati/>

⁶ „Western Balkans Labor Market Brief 2022, Special Topic - Labor Taxation in the Western Balkans“; Světová banka, 2024 <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099082824082013360>

⁷ „Économie de la Serbie“ https://fr.wikipedia.org/wiki/%C3%89conomie_de_la_Serbie

než polovina lidí průměrného věku 28 let uvádí, že pokud by měla příležitost, Srbsko by opustila. Proč? Uváděné důvody překračovaly výši mezd a ekonomické potíže, zahrnovaly korupci, zločinnost a obecný nedostatek bezpečnosti.

Výmluvné není to, co hnutí říká – ale to, co neříká

Srbská zahraniční politika je uměním balancování.⁸ Vučićova vláda chce udržovat přátelské vztahy s... Evropskou unií, Spojenými státy, Ruskem i Čínou! A to může pro demokratické hnutí produkovat mnohá úskalí. Demokratické hnutí má tendenci být „pro-západní“ jednoduše proto, že propaguje cíle, jako je vláda práva, k nimž se Spojené státy americké a evropské státy tradičně hlásily. Viděli jsme to v majdanském hnutí v Ukrajině⁹ a mnohem nedávněji v Gruzii. Onen trend se dal pozorovat rovněž v Hongkongu a Barmě. Nicméně v Srbsku se zdá být mezi studenty hlas pro EU doslova nedetekovatelný. Zaznamenáníhodné jsou v tomto ohledu loňské protesty proti pokusu anglo-australského důlního gigantu Rio Tinto začít těžbu lithia v údolí Jadar.¹⁰ V paměti populace zůstává hluboce vepsáno bombardování Srbska silami NATO v roce 1999. Navzdory tomu však srbské studenstvo není „protizápadní“. Je „neutrální“ a nedůvěřivé.

Protestující nejsou ani proti-čínské. A přece k neštěstí na železniční stanici v Novém Sadu došlo v kontextu smlouvy s čínskými stavebními společnostmi.¹¹ A nejsou ani proti-ruské, navzdory tomu, že nehoda zahrnovala i ruskou železniční společnost.¹²

⁸ Přirovnat by se snad dalo k multi-vektorovému přístupu Kazachstánu... Viz „The democratic movement stands on the shoulders of the insurrectional movement of the proletariat“; Bulletin MC/KPK číslo 21, leden 2022 <https://mouvement-communiste.com/documents/MC/Leaflets/BLT2201ENvF.pdf>

⁹ „Ukraine: victorious democratic insurrection in Ukraine, led by nationalists“, Bulletin MC/KPK číslo 6, březen 2014 <https://mouvement-communiste.com/documents/MC/Leaflets/BLT1403ENvF.pdf>

¹⁰ „Thousands of Serbians protest in Belgrade against lithium mine“, The Guardian, 11. srpna 2024

Absence kolektivní animozity směrem k obyvatelstvu zahraničních mocností je sama o sobě pozitivní. Vedle toho se však studentské hnutí zaměřilo výlučně na domácí situaci v Srbsku, rozhodlo se nestarat o mezinárodní situaci, o probíhající a budoucí války. Jaký důvod uvádí? Zabránit rozdělení hnutí. A to je ve skutečnosti doznání velké politické slabosti.

Kromě požadavků na lepší financování vyššího vzdělávání se hnutí zcela zaměřilo na boj proti vládní korupci. Definice „korupce“ je velmi restriktivní, omezuje se na nepotismus při ukládání veřejných zakázek. Naproti tomu zachovávalo studentské hnutí diskretnost například o napojení exekutivy na organizovaný zločin. „Zločinecké“ vztahy mezi státem a podsvětím se jaksi umenšily od konce Miloševićova režimu (1989 až 1997), kdy válka a sankce daly vliv a legalizovaly beztrestnost těm, kdo mohli využívat zločinných propojení napříč Evropou. Jenže sféra obchodního zločinu postaveného na obchodu s drogami, především s kokainem, a na pašování, organizovaném kolem hooliganských gangů, není v Srbsku nikdy daleko od politické moci, která jí využívá k výběru peněz nebo zastrašování oponentů, včetně protestujících.¹³ Nezdálo se, že by tohle téma studentské hnutí trápilo.

Zatímco požadavkům, které na stát hnutí vznášelo, scházela míra, podmínkám pro zapojení se do hnutí nikoli:

- Buďte nenásilní, nenásilné!
- Každý, každá na plenární shromáždění!

Shromáždění se mohou stát významnými nástroji pro organizování autonomních bojů

<https://www.theguardian.com/world/article/2024/aug/10/thousands-of-serbians-protest-in-belgrade-against-lithium-mine>

¹¹ „The Novi Sad Railway Station Collapse: The Cost of Sino-Serbian Infrastructure Deals“, Choice, 6. února 2025 <https://chinaobservers.eu/the-novi-sad-railway-station-collapse-the-cost-of-sino-serbian-infrastructure-deals/>

¹² Tamtéž

¹³ „The President, the Soccer Hooligans and an Underworld 'House of Horrors'“, The New York Times, 3. května 2023 <https://www.nytimes.com/2023/05/03/magazine/aleksandar-vucic-veljko-belivuk-serbia.html>

pracujících – pokud se však tato forma nestane fetišem, pokud není vydávána za „řešení“ o sobě. Studentské hnutí v Srbsku do oné pasti bohužel spadlo. Ideologie, která ho inspiruje, dělá ze shromáždění konečný výraz přímé demokracie, univerzální všelék, který má vyřešit všechny problémy. Ve skutečnosti nejsou ony plenární schůze ničím jiným než platformami, na nichž protestující vyčerpávají svou nejlepší energii na diskuze, které nemají konce – a které především nijak neposouvají odhodlání a uvědomění těch, kdo se jich účastní. Současné studentské hnutí v Srbsku pracuje více nebo méně vědomě na tom, aby „udrželo politiku mimo politiku“. Téměř všechna závažná témata jsou na shromážděních a demonstracích za limity toho, co může být předmětem diskuze. To se netýká jen očividných rozdělovacích otázek, jako je občanská válka devadesátých let dvacátého století, otázka Kosova a tak dále, ale rovněž jakýchkoli praktických návrhů, jak režim podkopat, oslabit nebo udělat cokoli užitečného pro věc pracujících. Je to jistá verze srbského Nuit debout.¹⁴

Dalším klíčovým rysem srbského studentského hnutí je jeho praktikování absolutního pacifismu. Nikdy jsme nedělali ústupek glorifikaci násilí,¹⁵ zde však čelíme pacifistické ideologii, která je opravdu škodlivá. „Nenásilný protest“ je imperativem, který je podle hnutí třeba zachovávat za jakoukoli cenu. A stát, zatímco tuto politickou slabinu hnutí využívá, se tváří, že spolupracuje. Kromě několika mála incidentů extrémního násilí proti demonstracím se stát rozhodl protesty netrestat represí. Na druhé straně organizuje své vlastní protidemonstrace, na nichž shromažďuje stoupence vládnoucí strany, kteří tvrdí, že proti studentským akcím brání „právo studovat“. Vučić a jeho pomocníci sázejí na to, že hnutí dojdou síly. Někteří protestující pak zase doufají v repete scénáře Miloševićova svržení z 5. října

2000. Nenásilné demonstrace tehdy pokračovaly tak dlouho, až se jej rozhodla z úřadu jedna frakce vládnoucí třídy, za pomoci skupin násilných rabijáků, odstranit.

Jedním z nejpozitivnějších aspektů mnoha demokratických hnutí posledních dvou dekad je, že se jim podařilo dočasně překročit historické rozdělení těch, kdo se jich účastnili, podle národnosti, etnicity, náboženství, „rasy“, genderu a tak podobně. Tak tomu bylo během Arabského jara, v Íránu, tak tomu je na radikálních okrajích dnešního hnutí v Barmě. V Srbsku se odehrál jen jeden významný moment, který mířil tímto směrem, studentský pochod ve městě Novi Pazar 14. dubna 2025, který vyjádřil solidaritu s tamními muslimy.¹⁶ Ti přitom nebyli nikdy tak pošlapáváni a ponižováni jako muslimové Bosny. Skutečná dělící linie, kterou je dnes třeba překročit, vede mezi Srby a Albánci v Kosovu nebo v Preševské dolině, kde žije významná albánská minorita. Totéž platí o otázce secesionistických cílů Republiky srbské v horizontu velkosrbského nacionalismu: riziko nové války v Bosně a Hercegovině je další téma, které hnutí v Srbsku obchází. Dnes neexistuje náznak, že by situace mohla v dohledné době eskalovat, bylo by však nemístné ona rozdělení vysvětlovat nějakým balkánským svérázem. Vždyť minulá protestní hnutí v Srbsku, zejména za Miloševićovy éry, velkosrbský nacionalismus dokázala otevřeně zesměšňovat! Dnes je opozice mezi Srby a Albánci mnohem víc výrazem imperialistických konfliktů, které otrásají i tímto koutem východní Evropy. A pokud to tak je, může sblížení mezi pracujícími bez ohledu na jejich původ, a šířeji mezi odlišnými populacemi světa, umožnit jen proletářský internacionalismus, který napadne kořeny nacionalismu, kapitalismu a jeho států.

***Mouvement Communiste / Kolektivně proti kapitálu
6. června 2025***

¹⁴ „Nuit debout: v noci být na nohou, ve dne na kolenou“, Bulletin MC/KPK číslo 10, duben 2019
<https://mouvement-communiste.com/documents/MC/Leaflets/BLT1604CZVF%20.pdď>

¹⁵ Násilí a dělnická autonomie, MC/KPK

https://protikapitalu.org/down/Nasili_a_delnicka_autonomie.pdď

¹⁶ „Serbie: La liberté règne dans le bazar, Novi Pazar à l’heure de la réconciliation“, Courrier des Balkans, 14. dubna 2025
<https://www.courrierdesbalkans.fr/La-liberte-regne-dans-le-bazar-Novi-Pazar-a-l-heure-de-la-reconciliation>